України від 23.12.2005 р. [Текст] // Вісник Верховного Суду України. – 2006. – № 2. – С. 13–16.

7. Дудоров О. Про конституційність інституту звільнення від кримінальної відповідальності [Текст] / О. Дудоров // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2009. – № 1. – С. 40–48.

8. Лобач В. Конституційні права особи у кримінальному процесі [Текст] / В. Лобач // Вісник прокуратури. – 2003. – № 7. – С. 14–18.

9. Півненко В. Звільнення від кримінальної відповідальності: проблеми теорії і практики [Текст] / В. Півненко // Юрист України. – 2004. – № 1 (1(3) березень). – С. 31–33.

10. Рось Г. Закриття кримінальної справи зі звільненням особи від кримінальної відповідальності та презумпція невинуватості [Текст] / Г. Рось // Право України. – 2009. – № 10. – С. 232–237.

11. Дрьомов С.В. Проблемні питання правового регулювання захисту прав та інтересів особи під час реалізації положень чинного Кримінального кодексу України про звільнення від кримінальної відповідальності [Текст] / С.В. Дрьомов // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2008. – № 10. – С. 100–109.

Меркулова В.О.
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального
права та кримінології
ОДУВС
Марченко А.А.
методист-викладач
ОДУВС
ад'юнкт заочної форми навчання
Надійшла до редакції: 18.08.2015

УДК 34.56

ЧИ Є ДОЦІЛЬНИМ УВЕДЕННЯ ПОНЯТТЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОСТУПКУ В КРИМІНАЛЬНИЙ ЗАКОН?

Саакян М. Б.

Розглянуто проблемні питання та доцільність уведення кримінального проступку в діючий кримінальний закон у світлі головних напрямів формування кримінальної юстиції в Україні.

Ключові слова: проступок, злочин, категорія, кримінальна політика.

Рассмотрены проблемные вопросы целесообразности введения уголовного проступка в действующий уголовный закон. В обоснование проблемы представлена ее ретроспектива – от Концепции реформирования уголовной юстиции Украины (утверждена Указом Президента Украины 8 апреля 2008 года) до проекта закона Украины "О внесении изменений в уголовный кодекс Украины о введении института уголовных проступков", который был отозван из Верховного Совета Украины в связи с негативным отзывом Главного экспертного управления.

Определены критерии отличия уголовного проступка от смежных категорий (преступление, административный или дисциплинарный проступок). Показана зависимость содержания категории "преступление" от изменений социально-экономических факторов и уровня социальной опасности действующих общественных отношений. Проведено обобщение практики криминального проступка в странах ЕС, в том числе Латвии, Венгрии, Дании, Норвегии, Австрии и Румынии.

Проведена оценка проблемы в свете стратегий уголовно-правовой политики. Актуализирована позиция ряда отечественных ученых про недопустимость формального перехода административных проступков в уголовные проступки, что свидетельствует про процессы криминализации ответственности, а это, в свою очередь, противоречит основным положениям уголовно-правовой политики страны. Попытки легализации уголовного проступка в предлагаемом варианте (путем перевода статей уголовного кодекса Украины об ответственности за менее тяжкие преступления и ряда статей кодекса Украины об административных правонарушениях в уголовные проступки) определяются не как гуманизация уголовного закона, а скорее как его либерализация.

Автор делает вывод о нецелесообразности ввода уголовного проступка в уголовный закон, так как в действующем законодательстве (ст. 12 КК Украины) закреплена классификация преступлений (тяжкие, средней тяжести, небольшой тяжести), которая в целом полностью удовлетворяет принципиальные позиции уголовного закона Украины и не противоречит законодательной практике.

Ключевые слова: проступок, преступление, категория, уголовная политика.

Problem questions expediency of the criminal offense of Criminal Law. In support of the problem represented by its retrospective - on the Concept of reforming the criminal justice system in Ukraine (approved by Decree of the President of Ukraine on 8 April 2008) to the draft law of Ukraine "On Amendments to the Criminal Code of Ukraine on the introduction of the institute of criminal offenses", which was withdrawn from the Supreme Council of Ukraine due to the negative reviews of the Chief Expert Department.

The criteria of differences between the criminal offense of related categories (offense, administrative or disciplinary offense). The dependence of the content of the category of "crime" of changes in the socio-economic factors and the level of social danger of the existing social relations. A generalization of the practice a criminal offense in the EU countries, including Latvia, Hungary, Denmark, Norway, Austria and Romania.

The evaluation of the problem in light of the strategies of penal policy. Actualized position of a number of Russian scientists about the inadmissibility of the formal transition of administrative offenses in the criminal offenses, which shows about the process of criminalization of responsibility, and this in turn contrary to the basic provisions of the criminal law policy. Attempts to legalize a criminal offense in the present case (by translating articles of the Criminal Code of Ukraine on the responsibility for less serious crimes and a number of articles of the Code of Administrative Offences of criminal offenses) is defined not as a humanization of the criminal law, but rather as its liberalization.

The author concludes inappropriate input a criminal offense in the criminal law, as in the existing legislation (Art. 12 Criminal Code of Ukraine) attached classification

of crimes (crimes serious, moderate, not a big gravity), which in general is perfectly positions of principle of the criminal law of Ukraine and does not contradict the legislative practice.

Keywords: offense, offense category, criminal policy.

У листопаді 2012 року набрав чинності новий Кримінальний процесуальний кодекс, який передбачає кримінальне провадження за кримінальним проступком. Питання вводу в кримінальний кодекс кримінального проступку має свою історію. Ще в проекті Основ кримінального законодавства СРСР 1991 року в ст. 9 використовувався термін "кримінальний проступок". У 1997 році впровадження кримінального проступку обговорювалось у проекті КК України, підготовленому за завданням Комісії Верховної Ради України. Подальша робота з реформування кримінального та адміністративного законодавства відбувалась у рамках Концепції реформування кримінальної юстиції України, яка була затверджена Указом Президента України від 8 квітня 2008 року. Саме в цій Концепції пропонувалось із метою гуманізації кримінального законодавства трансформувати в кримінальні проступки певні злочини невеликої тяжкості та передбачені чинним КУпАП діяння, які мають судову юрисдикцію й не є управлінськими (адміністративними) за своєю суттю.

Проект закону України "Про внесення змін до кримінального кодексу України щодо введення інституту кримінальних проступків", який внесений 2012 року до Верховної Ради України, уже в грудні того ж року був відкликаний у зв'язку з негативним висновком Головного науково-експертного управління. Слід зауважити, що в разі підтримки зазначеного проекту в Кримінальному кодексі України з'явилося б більше 80 складів кримінальних проступків за рахунок певних складів злочинів (менш тяжких) з кримінального кодексу і статей КУпАП, які мають судову юрисдикцію й не є управлінськими (адміністративними) за своєю суттю. Отже, за скромним підрахунком, численність менш тяжких злочинів КК України складає майже третину його статей. У КУпАП ці норми, пов'язані з порушеннями порядку ведення передвиборчої агітації (ст. 212-9), агітація в день проведення референдуму (ст. 212-10) тощо.

До критеріїв відмежування кримінального проступку від суміжних категорій (злочини, адміністративний чи дисциплінарний проступок) можна віднести:

відсутність великої суспільної небезпеки (значний рівень – це кримінальний проступок; соціально-суспільний-адміністративний проступок);

ступінь завданої шкоди суспільним відносинам (тяжкість наслідків);

вид об'єкта правопорушення (у складах адміністративних проступків, де відносини, які охороняються, не належать до сфери державного управління);

суб'єкт юрисдикції (суб'єктами адміністративної юрисдикції є органи виконавчої влади; кримінальні проступки розглядаються в суді);

тяжкість та вид стягнень, тобто виправні роботи, конфіскація, арешт – це заходи впливу, які застосовуються до кримінальних проступків.

Прийняття Закону про кримінальні проступки потягне за собою певні зміни не тільки в КК, але й в адміністративному законодавстві, в його структурі і змісту.

А зараз по суті про "кримінальний проступок" у рамках значущих аспектів.

1. Історіко-правовий аспект категорії "злочин" та кримінального проступку. На всіх етапах розвитку нашого суспільства вчинялися злочини, але ця категорія є історично мінливою, на яку впливають різні економічні, соціальні, політичні зміни. Поняття "злочинного" змінювалося з кримінальною політикою, яка здійснюється державою, зі зміною суспільно-економічних факторів, але сутність цієї категорії, яка визначається соціальною небезпекою для діючих суспільних відносин, які охороняються кримінальним законодавством, залишається незмінною.

У науці кримінального права поняття злочину характеризують насамперед за правовим або соціальним змістом. На формальному рівні це поняття відображає юридичну природу, юридичні ознаки злочину; злочином визначається таке діяння, що вбачається законом як кримінально карне (злочинне те, що карається, або злочинним є те, що передбачене кримінальним законом).

Матеріальне виділяє лише соціальну сутність злочину, тобто злочин це суспільно небезпечне діяння. У свою чергу, формально-матеріальна сторона поєднує соціальну та юридичну характеристики злочину, а загалом злочин це суспільно небезпечне і передбачене кримінальним законом діяння. Злочин як наукова категорія завжди знаходиться в процесі розвитку, що пройшла довгий шлях від філософської категорії до філософсько-правової і далі – до кримінально-правової категорії, починаючи з часів Київської Русі, де чіткого визначення злочину не існувало (вживалися терміни "обіда", "гріх", тобто моральні злочини). Період з середини XX століття до 2001 року характеризувався появою матеріального визначення поняття злочину, закріплення його в законі. Саме поняття злочину було матеріальним, його матеріальна основа (ознака) – соціальна небезпека, її високий рівень. Згідно зі ст. 7 КК УРСР (1960 р.) злочином визначається передбачене кримінальним законом діяння (дія або бездіяльність), що посягає на суспільний лад України, його політичну й економічну систему, власність, особу, політичні, трудові мотиві та інші права та свободи громадян, а так само інше передбачене кримінальним законом суспільне небезпечне діяння, яке посягає на правопорядок.

Не є злочином дія або бездіяльність, що хоч формально й містіть ознаки будь-якого діяння, передбаченого законом, але через малозначність не являє суспільної небезпеки.

Нарешті, у наші часи (з 2001 року до сьогодення) відбуваються процеси трансформації міжнародних стандартів у сфері охорони прав і свобод людини та громадянина. Такий самий кримінальний проступок присутній у кримінальних кодексах ряду країн Європи, також членів ЄС. Це Латвія, Естонія, Угорщина, Данія, Норвегія, ФНР, Австрія, а в Румунії діє навіть окремий кодекс кримінальних проступків. Слід вважати, що настав наш час вирішувати цю проблему. Але треба все зважити, і той факт, що проект закону про кримінальний проступок був відкликаний з розгляду Верховної Ради, свідчить про його небезперечність.

2. Оцінка проблеми у світлі стратегій кримінально-правової політики держави. У постанові Верховної Ради (проект постанови від 26.03.2013 р. № 1202/п щодо введення інституту кримінальних проступків) ця новела подана в руслі "…політики гуманізації кримінального

законодавства", яка, у свою чергу, закріплена в Концепції реформування кримінальної юстиції України 2008 року. Саме в Концепції пропонувалося з метою гуманізації кримінального законодавства певну частину злочинів трансформувати в кримінальні проступки, обмежити сферу застосування покарань, пов'язаних з позбавленням волі, змінивши їх, наприклад, штрафними санкціями. Кримінально карані діяння поділити на злочини та кримінальні проступки. Але ж ми цілком погоджуємося з думкою П.Л. Фірса та В.Я. Конопельского, що формальний перехід адміністративних (адміністративна відповідальність) проступків у кримінальні проступки (кримінальна відповідальність) свідчить про процеси криміналізації відповідальності, що суперечить основним положенням кримінально-правової політики країни. До того ж у проекті Закону України "Про внесення змін до КК України щодо введення інституту кримінальних проступків" санкції деяких статей, які передбачають за діяння, які колись були адміністративними правопорушеннями, у деяких випадках передбачали більш суворі міри покарання, ніж міри покарання, які передбачались до них у КУпАП. Безумовно, встановлення більш суворих мір покарання за певні діяння повинно мати певні об'єктивні підстави. Тобто в такому разі присутній формалізм, який веде до перекручення дійсності.

Отже, постає питання, чи дійсно є необхідним відокремлення кримінальних проступків? Так, це прямо випливає із нового КПК, а аргументація з цього наведена в концепції реформування кримінальної юстиції України, при чому цей процес пов'язується з гуманізацією кримінального закону загалом. Ми вважаємо, що це не зовсім так. Новий КПК був розроблений і вступив у законну силу ще за часів старої влади, тобто до подій на майдані. Ситуація в країні була більш-менш стабільною Слід визначити, що саме в новому КПК вдалося вирішити головне завдання – гуманізацію кримінально-процесуального закону, досягнення європейських стандартів у сфері прав і свобод громадян у рамках кримінального досудового і судового слідства.

Зараз у країні серйозна економічна та політична криза. Останні два роки спостерігається тенденція росту злочинності, особливо тяжких злочинів. Уже за перший квартал 2013 року (три місяці дії нового КПК) у ЄРДР було зареєстровано 403600 злочинів, стільки їх було зареєстровано за весь 2012 рік; процент розкриття злочинів склав 14,3 %?! За 12 місяців 2013 року зареєстровано 539218 злочинів, процент їх розкриття 43,4 %, тобто кожен другий злочин залишався нерозкритим. За цей самий термін було зареєстровано 1955 убивств, 240338 крадіжок, 22140 грабежів, 2663 розбої, 6967 фактів незаконного поводження зі зброєю, 1784 хабарі (неправомірне отримання вигоди).

У 2014 році зареєстровано 529138 кримінальних проваджень, зокрема, тяжких злочинів – 154216, особливо тяжких – 25872. Скоєно навмисних убивств – 120, розбоїв – 411, крадіжок – 240338, хуліганство – 5961, неправомірне отримання вигоди – 1784, незаконне поводження зі зброєю та вибуховими речовинами – 6963. Минулий рік характеризувався регістрацією й таких правопорушень, як злочини проти основ національної безпеки – 527, проти громадської безпеки – 11947. Викликає турботу й украй низький рівень розкриття злочинів – 37,6 %.

На жаль, кризові явища охопили не тільки економіку, але й загалом суспільство. Ефективно проводити реформи в такий час дуже складна справа. У нашому випадку (легалізація кримінального проступку) за таких обставин у країні, коли суспільна небезпека злочинності суттєво зростає, проводити лібералізацію кримінального закону невчасно, і навіть шкодливо. Ми впевнені, що не помилився, бо саме зараз процес вводу в КК України кримінального проступку це скоріше лібералізація кримінального законодавства, а не гуманізація, яка дійсно відбулась у випадку з прийняттям нового КПК.

Поняття гуманізації слід тлумачити як процеси визначення цінності людини, його особливості, поваги до суспільства. У цьому процесі реалізуються вічні і невід'ємні права і свободи людини та громадянина. Що стосується лібералізму, то в літературі він дуже часто асоціюється з грубими підрахунками, невиправданим креном у бік м'яких рішень при розробці реалізації кримінальної політики, яка супроводжується відсутністю уваги держави щодо існуючих загроз кримінальної безпеки, потуранню до злочинів, байдужість до злочинців, щодо їх жертв. Отже, лібералізацію (кримінальної політики) деякі вчені розглядають як "…розширення сфер та об'єму поведінки людини, свобідної від кримінально-правового контролю та заборон, що досягається повною декриміналізацією діянь, переведенням злочинів до розряду порушень іншого виду протиправності, вкладенням до складу злочинів додаткових ознак, які збудують сферу злочинного (кримінального), введенням деяких додаткових умов щодо порушення кримінальних справ (проваджень) та здійснення переслідування і т.ін. З цією думкою, на наш погляд, слід погодитись, бо вона точно відображає сутність процесів, які відбуваються. Ми вважаємо, що в такий складний для країни час, в умовах сплеску злочинності, особливо її тяжких форм, росту незаконного обігу зброї, введення в кримінальний закон кримінального проступку дія не своєчасна.

3. Кримінальний проступок: термінологічний аналіз. Уявляється доцільним розглянути кримінальний проступок у процесі впорядкування цього поняття (категорії) у фаховій термінолексиці за відповідним рівнем (логічним, змістовним, лінгвістичним). Подекуди використання терміна (словосполучення) може уявлятися неправильним, хоча насправді він (термін) відповідає певній професійній сфері. Але інколи зустрічалися випадки неправильного або неточного вживання професійної термінології. Почнемо з того, що українсько-російський енциклопедичний словник термін "проступок" (російськ.) – у перекладі на українську мову надано як "провина" (провинність), тобто термін "проступок" в українській мові – це русизм ("калька"). У будь-якого практикуючого юриста в разі зустрічі з "проступком" виникають асоціації з адміністративним (дисциплінарним) проступком, бо в правовій науці цей термін ("категорія") пов'язаний з адміністративним правом (адміністративною діяльністю). Отже, ні в якому разі "проступок" не може бути кримінальним, тобто належати до криміналу. З точки зору логіки та головної ознаки будь-якого правопорушення – рівня суспільної небезпеки, то дійсно проступок – це не злочин, а раз це так, то згідно з кримінальним законом йому (проступку) не має місце в кримінальному кодексі. Оскільки діюча класифікація злочинних діянь (злочини невеликої тяжкості, середньої тяжкості, тяжкі та особливо тяжкі (ст. 12 КК)) цілком задовольняє принципові позиції кримінального закону України та не суперечить сучасній законодавчий практиці.

Слід також передбачати наслідки вводу інституту кримінальних проступків у КК України. Це потягне за собою реформування адміністративної та кримінальної галузей, перегляд позиції щодо дисциплінарної відповідальності тощо.

Література

1. Кримінальний процесуальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, с. 88.

2. Кримінальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25-26. – С. 131.

3. Кодекс про адміністративні правопорушення // Верховна Рада УРСР; Кодекс України, Закон, Кодекс від 07.12.1984 № 8073-Х (Редакція станом на 21.05.2015).

4. Навчальний російсько-український словник фахової термінолексики для правників / Г.С. Онуфрієнко, Н.А. Полєжаєва, Н.В. Руколянська, Н.В. Таранова; ред.: Г.С. Онуфрієнко. – Запоріжжя, 1998. – 120 с.

5. Українсько-російський словник // Вид. Українська енциклопедія. – Київ. – 1986. – 651 с.

6. Большой энциклопедический словарь. Языкознание. // Гл. ред. В.Н. Ярцева - М.: Большая Российская энциклопедия, 1998. — 685 с.

7. Конопельський В.Я. Покарання за кримінальні проступки. / В.Я. Конопельський // Роль та місце ОВС у розбудові демократичної правової держави: Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції (26 квітня 2013 року). – Одеса: Одеський державний університет внутрішніх справ, 2013. – С. 373-374.

8. Бабаєв М.М., Пудовочкин Ю.Е. Проблемы российской уголовной политики / М.М. Бабаєв, Ю.Е. Пудовочкин // Монография: Проспект Издательство. – М., 2014 г. – 296 с.

Саакян М.Б.,
доктор юридичних наук, професор,
т.в.о. начальника кафедри
оперативно-розшукової діяльності
ОДУВС
Надійшла до редакції: 02.09.2015

УДК 343.103:159.9

ЮРИДИКО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ЗАСТОСУВАННЯ СПОСТЕРЕЖЕННЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Глущенко І. В.

Реалізація положень концепції психологічного застосування спостереження оперативними та слідчими підрозділами неможлива без спеціальних психологічних знань. Психологічні знання – це система відомостей про закономірності виникнення і розвитку психіки, психічні явища, процеси, стани, поведінку і діяльність людини.

Ключові слова: *спостереження, психофізіологічні засади, психологія, увага.*

Реализация положений концепции психологического применения наблюдения оперативным и следственными подразделениями невозможна без специальных психологических знаний. Психологические знания - это система сведений о закономерностях возникновения и развития психики, психические явления, процессы, состояния, поведение и деятельность человека.

Ключевые слова: *наблюдение, психофизиологические основы, психология, внимание.*

The implementation of the concept of the use of psychological observation and operational investigative units is impossible without special psychological knowledge. Psychological knowledge - a system of information on patterns of occurrence and development of the mind, psychic phenomena, processes, conditions, behavior and human activities.

Keywords: *observation, physiological principles, psychology, attention.*

Розвиток теорії і практики слідчої та оперативно-розшукової діяльності характеризується широким використанням досягнень психологічної науки. Науково обґрунтовані психологічні рекомендації мають важливе значення для успішної роботи слідчих та оперативних підрозділів, оскільки в центрі її знаходиться людина з її індивідуально-психологічними особливостями [7, 50].

Завдання, вирішення яких потребує психологічної компетенції, виникають у всіх сферах життя суспільства. Оволодіння основами психологічних знань має особливе значення для ефективної роботи слідчих та оперативних працівників, тому що вона цілком пов'язана з людьми, їхніми індивідуально-психологічними якостями.

Важливо зазначити, що розв'язання завдань, які вирішуються в процесі слідчої та оперативно-розшукової діяльності, у сучасних умовах вимагає застосування в оперативній практиці не емпіричних, а спеціальних психологічних знань, бо без цього в протидії злочинності неможливе вдосконалення та якісне оновлення роботи слідчих та оперативних підрозділів. Специфіка слідчої та оперативно-розшукової діяльності з підвищеним фактором ризику, моральним і фізичним напруженням в умовах невизначеної чи недостатньої інформації, високої відповідальності та дефіциту часу ставить перед органами, що проводять слідчі (розшукові) дії та оперативно-розшукові заходи, завдання, які можуть бути вирішені лише за системної організації постійного психологічного забезпечення.

Взагалі, під системою психологічного забезпечення оперативно-розшукової діяльності, на думку О.М. Бандурки, маються на увазі сукупні узгоджені дії спеціальних підрозділів психологічного забезпечення, науково-дослідницьких установ, навчальних закладів, оперативних підрозділів, які забезпечують оперативно-розшукову діяльність, що спрямована на підвищення ефективності їх оперативно-службової діяльності та боєздатності шляхом цілеспрямованого використання науково обґрунтованих форм, методів і засобів професійної психології [5, 305].

Безумовно, що реалізація положень концепції психологічного застосування спостереження оперативними та слідчими підрозділами неможлива без спеціальних психологічних знань. Психологічні знання – це система відомостей про закономірності виникнення і розвитку психіки, психічні явища, процеси, стани, поведінка і діяльність людини.

Унаслідок надзвичайного розмаїття й складності відносин, що виникають у практиці слідчої та оператив-

© І.В. Глущенко, 2015